Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası M. Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, *ISSN 2224-9257*
Filologiya məsələləri № 6, 2026
Səh. 370-377

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

https://doi.org/10.62837/2026.7.370

GÜLXANI (PƏNAH) VAQIF QIZI ŞÜKÜROVA
Filologiya üzrə elmlər doktoru. dosent
Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti,
Azərbaycan dili və pedaqogika kafedrasının müəllimi
Email: www.gulxani@outlook.com.
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7766-7247.

ELÇIN HÜSEYNBƏYLININ "GÜLTƏKIN XAQAN" ROMANINDA TÜRK BIRLIYI VƏ TÜRKÇÜLÜK IDEYALARININ BƏDİİ İNİKASI (II HISSƏ)

XÜLASƏ

Məqalədə Elçin Hüseynbəylinin "Gültəkin xaqan" *romanında türk birliyi və türkçülük ideyalarının bədii inikası geniş şəkildə təhlil olunur. Müəllif göstərir ki, tarixi roman janrı milli yaddaşın qorunmasında və milli kimliyin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Romanın əsas mənbələrindən biri olan Orxon-Yenisey abidələri qədim türk dövlətçilik ənənələrini, vətənpərvərlik və birlik ideyalarını əks etdirən mühüm yazılı irs kimi təqdim edilir.*

Əsərdə Bilgə Kağan və Gültəkin obrazları vasitəsilə güclü dövlətçilik, liderlik, sədaqət və qəhrəmanlıq ideyaları ön plana çəkilir. Roman türk xalqlarının birliyini tarixi, mədəni və siyasi aspektlərdə təqdim edir və göstərir ki, xalqın gücü onun həmrəyliyindədir. Eyni zamanda, əsərdə milli dəyərlərin qorunması, tarixi yaddaşın yaşadılması və gələcək nəsillərin milli şüurunun formalaşdırılması əsas ideya xəttini təşkil edir.

Məqalədə həmçinin romanın modernist xüsusiyyətləri – psixoloji təsvirlər, simvolizm və qeyri-xətti zaman anlayışı qeyd olunur. Nəticə olaraq vurğulanır ki, "Gültəkin xaqan" romanı Azərbaycan ədəbiyyatında türkçülük ideyalarının bədii ifadəsi baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir və müasir dövrdə də aktuallığını qoruyur.

Açar sözlər: *Gültəkin xaqan, Elçin Hüseynbəyli, türkçülük, türk birliyi, tarixi roman, milli kimlik, Orxon-Yenisey abidələri, dövlətçilik, qəhrəmanlıq, modernizm*

GİRİŞ

Türkçülük ideologiyası türk xalqlarının milli oyanış prosesinin nəticəsi olaraq formalaşmışdır. Türkçülük ideologiyası türk xalqlarının ortaq mənşəyə, dilə və

mədəniyyətə malik olduğunu vurğulayan ideoloji konsepsiyadır. Bu ideya XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində türk dünyasında geniş yayılmış və müxtəlif sahələrdə – siyasətdə, mədəniyyətdə və ədəbiyyatda öz əksini tapmışdır.

Türkçülük ideyasının əsasını türk xalqlarının ortaq mənşəyə malik olması fikri təşkil edir. Bu ideologiyaya görə, müxtəlif coğrafiyalarda yaşayan türk xalqları ortaq dilə, mədəniyyətə və tarixi yaddaşa sahibdirlər. Bu xüsusiyyətlər onların mənəvi birlik yaratması üçün mühüm zəmin təşkil edir.

Türkçülük ideyasının nəzəri əsaslarının formalaşmasında böyük rol oynayan şəxsiyyətlərdən biri Ziya Gökalp olmuşdur. O, türkçülüyü milli ideologiya kimi təqdim etmiş və türk xalqlarının mədəni birliyinin vacibliyini vurğulamışdır.

Digər mühüm ideoloqlardan biri İsmayıl Qaspıralı olmuşdur. Onun məşhur "Dildə, fikirdə, işdə birlik" şüarı türk xalqları arasında mədəni və ideoloji yaxınlaşmanın əsas prinsiplərindən biri hesab edilir.

Türkçülük ideyasının siyasi istiqamətinin inkişafında isə Yusuf Akçura mühüm rol oynamışdır. Onun "Üç tərzi-siyasət" əsərində türkçülük Osmanlı dövlətinin gələcək inkişaf istiqamətlərindən biri kimi təqdim edilmişdir.

ƏSAS HİSSƏ

Elçin Hüseynbəylinin "Gültəkin xaqan" romanında nəsr dili ilə türk xalqlarının dövlətçilik ənənələri, qəhrəmanlıq ruhu və milli idealları geniş şəkildə əks olunur. Romanın ideya istiqamətində əsas yer tutan məsələlərdən biri türk birliyi və türkçülük ideyalarının bədii təqdimatıdır.

"Gültəkin xaqan" romanında müəllif qədim türk dövlətçiliyinin tarixini bədii şəkildə təqdim etməklə türk xalqlarının birlik ideyasını ön plana çəkir. Əsərdə təsvir olunan hadisələr, qəhrəmanlar və tarixi mübarizələr türk dünyasının ortaq taleyini və gələcək perspektivlərini göstərir.

Romanın süjet quruluşu, obrazlar sistemi, ideoloji məzmunu və bədii xüsusiyyətləri diqqətçəkəndir.

***

Ədəbiyyat türkçülük ideyasının yayılmasında mühüm vasitələrdən biri olmuşdur. Tarixi mövzulu əsərlər vasitəsilə müəlliflər türk xalqlarının keçmişini xatırlatmış və oxucularda milli qürur hissini gücləndirmişlər.

Qeyd etdiyimiz kimi, Türk xalqlarının tarixi qəhrəmanları və dövlətçilik ənənələri haqqında yazılmış əsərlər türkçülük ideyasının bədii ifadəsi kimi çıxış etmişdir. Bu baxımdan tarixi roman janrı xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatında da türk dünyasının tarixi və mədəni birliyi mövzusu aktual olaraq qalır. Bu istiqamətdə yazılmış əsərlərdən biri də Elçin Hüseynbəylinin "Gültəkin xaqan" romanıdır ki, zamanımızda aktuallıq kəsb edir.

"Gültəkin xaqan" romanının tarixi və ideoloji konteksti romanda gözlənilir. "Gültəkin xaqan" romanı qədim türk tarixinin mühüm mərhələlərindən birinə həsr

olunmuşdur. Əsərin süjetində türk tayfalarının siyasi həyatı, dövlət idarəçiliyi və hərbi mübarizələri təsvir olunur. Romanın mərkəzi obrazı olan Kül Tigin türk tarixində mühüm rol oynamış tarixi şəxsiyyətdir. Qeyd etdiyimiz kimi, O, Göytürk dövlətinin güclənməsində mühüm rol oynamış və türk tayfalarının birləşdirilməsi istiqamətində fəaliyyət göstərmişdir.

Əsərdə hadisələr yalnız siyasi və hərbi mübarizələrdən ibarət deyil. Müəllif eyni zamanda türk cəmiyyətinin sosial həyatını, adət-ənənələrini və mənəvi dəyərlərini də təsvir edir.

***

Tarixi roman janrında yazılmış əsərlərin əsas xüsusiyyətlərindən biri real tarixi hadisələrin bədii şəkildə təqdim olunmasıdır. “Gültəkin xaqan” romanında müəllif qədim türk tarixinin faktlarına əsaslanaraq onları bədii təxəyyüllə zənginləşdirir.

Romanın hadisələri əsasən Göytürk dövlətinin siyasi həyatını əks etdirir. Bu dövrdə türk tayfaları arasında birlik və dövlətçilik məsələləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edirdi.

Romanın əsas qəhrəmanı Kül Tigin (Gültəkin) türk qəhrəmanlıq ənənəsinin simvolu kimi təqdim olunur. Onun xarakterində igidlik, cəsarət və dövlətçilik düşüncəsi kimi xüsusiyyətlər birləşir.

Baş qəhrəman yalnız hərbi sərkərdə kimi deyil, həm də siyasi lider kimi təqdim olunur. Onun əsas məqsədi türk tayfalarının birliyini təmin etmək və güclü dövlət yaratmaqdır.

Romanda müxtəlif sosial və siyasi mövqeləri təmsil edən obrazlar da yer alır. Bu obrazlar vasitəsilə müəllif türk cəmiyyətində mövcud olan müxtəlif baxışları göstərir.

Bəzi obrazlar birlik ideyasını dəstəkləyir, digərləri isə şəxsi maraqlarını üstün tutaraq parçalanmaya səbəb olurlar. Bu qarşıdurma romanın dramatizmini artırır.

***

Romanın əsas ideya xəttlərindən biri türk tayfalarının birliyidir. Müəllif göstərir ki, türk xalqlarının gücü onların birlik və həmrəyliyindədir.

“- Damğa da, bayraq da düzəltmək asandır. Amma o damğanı atam İltəriş xaqan öz əli ilə hazırlayıb və bizim ruhumuz ordadır. Onu geri almaq üçün qarşımızda bir yol var. Onu da dedim: bütün türk boylarını bir araya gətirmək, sonra damğamızın arxasınca getmək. Çinlilərin saysız-hesabsız qoyun sürüləri var. Biz qurd nəslindən olduğumuz üçün o qoyunları ələ keçirməliyik. Onların at ilxıları var, at bizim muradımız olduğu üçün atlarını almalıyıq. Onların gözəl qızları var, nəslimiz güclü və gözəl olsun deyə onları kəniz etməliyik.

Meydanda uğultu qopdu. "Yaşasın xaqanımız, bilgəmiz!" deyə hayqırdılar.”

Mətndə əsas mövzu türk millətinin birliyi, tarixi irsin qorunması və milli kimliyin bərpasıdır. Bilgə Xaqan xalqına müraciət edərək keçmiş qəhrəmanlarını

xatırladır, milli ruhu oyadır və gələcək üçün birgə hərəkət çağırışı edir. Bu, əsərin ideoloji əsasını təşkil edir.

Nitq epik-dramatik üslubda yazılıb. Təkrar və çağırışlar (“Türk budunum yaşasın deyə”, “Ey mənim türk millətim”), simvolik obrazlar (“damğa”, “bayraq”) və metaforalar (“qurd nəslindən olduğumuz üçün”) qəhrəmanlıq, liderlik və mübarizə motivini gücləndirir. Qısa və vurğulu cümlələr dramatik gərginlik yaradır, xalqın emosional reaksiyasını artırır.

Bədii vasitələrlə təqdim olunan bu nitq həm tarixi xatirəni qoruyur, həm də oxucuya milli birliyi, vətənpərvərlik və qəhrəmanlıq ideyalarını aşılamaqla müasir dövr üçün ideoloji əhəmiyyət kəsb edir.

Türk birliyi ideyası romanda üç əsas istiqamətdə təqdim olunur:

Tarixi birlik –Türk xalqlarının ortaq keçmişə malik olması ideyası.

Mədəni birlik – Dil, adət-ənənə və mənəvi dəyərlərin oxşarlığı.

Siyasi birlik – Vahid dövlət ideyasının vacibliyi.

“Gültəkin xaqan” romanında müəllif müxtəlif bədii təsvir vasitələrindən istifadə edir. Bu vasitələr əsərin ideoloji məzmununu daha da gücləndirir.

Romanın əsas simvollarından biri qartaldır. Qartal türk mifologiyasında güc və azadlıq rəmzi hesab olunur. Bu simvol türk xalqının mübarizə ruhunu ifadə edir.

Bozkır təsvirləri də romanda mühüm yer tutur. Bozkır türk xalqlarının həyat tərzini və azadlıq ideyasını simvolizə edir.

Romanda tarixi yaddaş və milli kimlik əsasdır.

Tarixi yaddaş hər bir xalqın milli kimliyinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. “Gültəkin xaqan” romanında müəllif tarixi yaddaş məsələsinə xüsusi diqqət yetirir.

Roman vasitəsilə qədim türk dövlətinin qüdrəti və qəhrəmanlıq ənənələri xatırladılır. Bu isə oxucuda milli qürur hissini gücləndirir.

“Gültəkin” romanının müasir dövr üçün ideoloji əhəmiyyəti vardır.

Müasir dövrdə türk dövlətləri arasında siyasi və mədəni əməkdaşlıq getdikcə güclənir. Bu kontekstdə türk birliyi ideyası daha da aktuallaşır.

“Gültəkin xaqan” romanı oxucunu tarixi köklər üzərində qurulan gələcək haqqında düşünməyə vadar edir. Əsər göstərir ki, türk xalqlarının ortaq keçmişi onların gələcək əməkdaşlığının əsasını təşkil edə bilər.

“Gültəkin” romanı Azərbaycan ədəbiyyatında mühüm ideoloji məzmun daşıyan əsərlərdən biridir və müasir dövr üçün də aктуallığını qoruyub saxlayır. Əsərin ideoloji əhəmiyyəti bir neçə əsas istiqamətdə özünü göstərir.

İlk növbədə, romanda insan azadlığı və şəxsiyyətin formalaşması məsələsi də ön plana çəkilir. Müasir dövrdə də fərdin azad düşünməsi, öz hüquqlarını dərk etməsi və cəmiyyət içində öz yerini tapması aktual problem olaraq qalır. Bu baxımdan əsər oxucunu düşünməyə və öz həyat mövqeyini müəyyən etməyə çağırır.

 ISSN 2224-9257

İkincisi, romanda milli-mənəvi dəyərlərin qorunması ideyası xüsusi yer tutur. Qloballaşma şəraitində milli kimliyin, adət-ənənələrin və mənəvi dəyərlərin qorunması vacib məsələlərdəndir. "Gültəkin" romanı da bu dəyərlərin əhəmiyyətini vurğulayaraq müasir oxucuya öz köklərinə bağlı qalmağın vacibliyini göstərir.

Beləliklə, "Gültəkin" romanı müasir dövr üçün ideoloji baxımdan əhəmiyyətli əsərdir və insan azadlığı, milli dəyərlər, sosial ədalət kimi aktual məsələləri əks etdirməklə bu gün də öz dəyərini qoruyur.

Romanın strukturu tarixi hadisələri müasir düşüncə və refleksiya ilə qarışdırır, lineyar xronologiyadan çıxır. Bu, modernizmin zaman anlayışına xasdır – keçmiş və indiki zaman bir-birinə nüfuz edir.

Modernizmdə olduğu kimi, roman fərd və cəmiyyət arasındakı gərginliyi göstərir: qəhrəmanlar milli kimliyi qorumaq və tarixi missiyanı yerinə yetirmək üçün şəxsi duyğu və məna ilə ictimai vəzifə arasında balans tapmalıdırlar.

"Gültəkin" romanında modernizm həm psixoloji realizm, həm simvolizm, həm də zamanın və tarixi hadisələrin subyektiv təqdimatı vasitəsilə özünü göstərir. Elçin Hüseynbəylinin əsərində fərd və millət, keçmiş və indiki, real və ideallaşdırılmış dünya arasında dialoq qurulması modernist yanaşmanın əsas göstəricisidir.

Aparılan təhlil göstərir ki, Elçin Hüseynbəylinin "Gültəkin xaqan" romanı türk birliyi və türkçülük ideyalarının bədii ifadəsi baxımından mühüm əsərlərdən biridir.

Romanda qədim türk tarixinin hadisələri əsasında milli birlik, dövlətçilik və mənəvi dəyərlər ideyası ön plana çəkilir. Müəllif tarixi hadisələri bədii şəkildə təqdim etməklə oxucuda milli qürur hissi yaradır və türk xalqlarının ortaq gələcəyi haqqında düşünməyə stimul verir.

Beləliklə, "Gültəkin xaqan" romanı Azərbaycan ədəbiyyatında türkçülük ideyalarının bədii təcəssümü baxımından mühüm yer tutur və bu istiqamətdə aparılan elmi tədqiqatlar üçün zəngin material təqdim edir.

NƏTİCƏ

Ümumiyyətlə, E.Hüseynbəylinin "Gültəkin xaqan" romanı yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi Azərbaycan ədəbiyyatında modernist xüsusiyyətləri ilə seçilən əsərlərdən biridir. Yazıçı bu əsərdə ənənəvi tarixi roman çərçivəsindən kənara çıxaraq hadisələri fərqli, daha çox psixoloji və fəlsəfi müstəvidə təqdim edir.

Romanda modernizmin əsas əlamətlərindən biri şüur axını və daxili monoloqlardan istifadədir. Obrazların daxili dünyası, düşüncələri və hissləri geniş şəkildə təsvir olunur. Bu isə oxucuya qəhrəmanları daha dərindən anlamağa imkan verir.

Digər mühüm xüsusiyyət zamanın qeyri-xətti təqdimidir. Əsərdə hadisələr xronoloji ardıcıllıqla verilmir, keçmiş və indiki zaman arasında keçidlər edilir. Bu da zamanın parçalanması prinsipini göstərir və modernist üsluba uyğun gəlir.

Bundan əlavə, romanda simvolizm və çoxqatlı məna diqqəti cəlb edir. “Gültəkin xaqan” obrazı yalnız tarixi şəxsiyyət kimi deyil, həm də hakimiyyət, kimlik və milli yaddaşın simvolu kimi təqdim olunur.

Əsərdə klassik qəhrəman modeli də dəyişdirilmişdir. Obrazlar idealizə olunmur, əksinə, onların daxili ziddiyyətləri və mürəkkəbliyi göstərilir. Bu da modernizmin insanı daha real və çoxşaxəli təqdim etmək prinsipinə uyğundur.

“Gültəkin xaqan” romanı modernist ədəbiyyatın əsas xüsusiyyətlərini özündə birləşdirərək oxucuya həm tarixi, həm də psixoloji baxımdan dərin bir əsər təqdim edir.

Elçin Hüseynbəylinin romanı haqqında əlbəttə, tənqidçilərimiz fikirlərini bildirəcək. Bütünlüklə roman türkçülük, milli birlik ideyalarla kökləndiyindən oxucu üçün maraqlı əsərdir.

ƏDƏBİYYAT

Elçin Hüseynbəyli. “Gültəkin xaqan” (roman).

SUMMARY

The artistic reflection of Turkic unity and Turkism ideas in Elchin Huseynbeyli’s novel *“Gultekin Khagan.”*

The article analyzes the artistic representation of Turkic unity and Turkism in Elchin Huseynbeyli’s novel *“Gultekin Khagan.”* It emphasizes that the historical novel plays a crucial role in preserving national memory and shaping national identity. The Orkhon-Yenisei inscriptions, which serve as a key source for the novel, are presented as an important written heritage reflecting ancient Turkic statehood, patriotism, and unity.

Through the characters of Bilge Khagan and Gultekin, the novel highlights ideas of strong statehood, leadership, loyalty, and heroism. It presents Turkic unity from historical, cultural, and political perspectives, showing that the strength of a nation lies in its solidarity. The preservation of national values, historical memory, and the formation of national consciousness among future generations form the core of the work.

The article also points out the modernist features of the novel, including psychological depth, symbolism, and non-linear time structure. It concludes that *“Gultekin Khagan”* holds an important place in Azerbaijani literature as an artistic expression of Turkism and remains relevant in the modern era.

Keywords: Gultekin Khagan, Elchin Huseynbeyli, Turkism, Turkic unity, historical novel, national identity, Orkhon-Yenisei inscriptions, statehood, heroism, modernism

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası M. Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, *ISSN 2224-9257*
Filologiya məsələləri № 6, 2026
Səh. 370-377

РЕЗЮМЕ

Художественное отражение идей тюркского единства и тюркизма в романе Эльчина Гусейнбейли *«Гюльтекин каган».*

В статье анализируется художественное отражение идей тюркского единства и тюркизма в романе Эльчина Гусейнбейли *«Гюльтекин каган».* Подчеркивается, что исторический роман играет важную роль в сохранении национальной памяти и формировании национальной идентичности. Орхоно-Енисейские памятники, являющиеся основным источником произведения, рассматриваются как важное письменное наследие, отражающее древние традиции государственности, патриотизм и идею единства тюркских народов.

Через образы Бильге-кагана и Гюльтекина в романе раскрываются идеи сильной государственности, лидерства, верности и героизма. Произведение представляет тюркское единство в историческом, культурном и политическом аспектах, подчеркивая, что сила народа заключается в его сплоченности. Основное внимание уделяется сохранению национальных ценностей, исторической памяти и формированию национального самосознания будущих поколений.

Также в статье отмечаются модернистские особенности романа: психологизм, символизм и нелинейное восприятие времени. Делается вывод, что роман *«Гюльтекин каган»* занимает важное место в азербайджанской литературе как художественное выражение идей тюркизма и сохраняет свою актуальность в современности.

Ключевые слова: Гюльтекин каган, Эльчин Гусейнбейли, тюркизм, тюркское единство, исторический роман, национальная идентичность, Орхоно-Енисейские памятники, государственность, героизм, модернизм

ÖZET

Elçin Hüseynbeyli'nin *"Gültekin Kağan"* romanında Türk birliği ve Türkçülük fikirlerinin sanatsal yansıması.

Bu makalede Elçin Hüseynbeyli'nin *"Gültekin Kağan"* romanında Türk birliği ve Türkçülük fikirlerinin sanatsal yansıması incelenmektedir. Tarihî roman türünün millî hafızanın korunması ve millî kimliğin oluşumundaki önemi vurgulanır. Romanın temel kaynaklarından biri olan Orhun-Yenisey yazıtları, eski Türk devlet geleneğini, vatanseverliği ve birlik düşüncesini yansıtan önemli bir miras olarak değerlendirilir.

Romanda Bilge Kağan ve Gültekin karakterleri üzerinden güçlü devlet anlayışı, liderlik, sadakat ve kahramanlık temaları öne çıkarılır. Eser, Türk birliğini tarihî, kültürel ve siyasî açılardan ele alır ve bir milletin gücünün birlikten doğduğunu ortaya koyar. Millî değerlerin korunması, tarihî hafızanın yaşatılması ve gelecek nesillerde millî bilinç oluşturulması eserin temelini oluşturur.

Makale ayrıca romanın modernist özelliklerine – psikolojik derinlik, sembolizm ve doğrusal olmayan zaman anlayışı – dikkat çeker. Sonuç olarak *"Gültekin Kağan"* romanının Türkçülük fikirlerinin edebî ifadesi açısından önemli bir eser olduğu ve günümüzde de önemini koruduğu belirtilir.

Anahtar kelimeler: Gültekin Kağan, Elçin Hüseynbeyli, Türkçülük, Türk birliği, tarihî roman, millî kimlik, Orhun-Yenisey yazıtları, devletçilik, kahramanlık, modernizm

Rəyçi: Filologiya elmləri doktoru, professor Yeganə İsmayılova